

Äännelakien ja analogian vuorovaikutusta

Merle Leppik (Tallinna)

Muutamien itämerensuomalaisten kielten verbin ja nominin taivutusmuodoissa ovat äännelailliset ja analogiset ilmiöt keskenään tiiviissä vuorovaikutuksessa. Analogiamuotoihin ovat johtaneet pääasiassa systeemipakko ja pyrkimys äänneasultaan identtisten muotojen eriyttämiseen. Tällaisia analogioita ilmenee ennen kaikkea preesensin ja imperfektin monikon 3. persoonan muodoissa.

Enemmistössä suomen murteita, samoin kirjakielessä, tavataan *vat, vät* -loppuiset prees. ja imperf. mon. 3. p. muodot. Tällaiset muodot ovat omniaisia myös vatjan kielelle, useille viron murteille ja olivat 1872–1910 käytössä viron kirjakielessäkin. Kielittäin ja murteittain on kuitenkin huomattavia eroja, esim. etelävirossa: prees. *tahava, künnävä, tulevę, puüüv* 'putoavat' *kenęlev* 'puhuvat'; imperf. *tahtseva, lätsivä, tuttivę, löüüziv, paluitiv* 'polttivat' (EM I s. 49, 50, 51; EM III s. 349, 350, 360, 417, 418). Muutamissa eteläviron murteissa voi kyseinen aines liittyä verbivartaloon vieläpä kaksinkertaistuneena, esim. prees. *jävävę*, imperf. *jävävę* (EM III s. 28). Etelävepsässä tavataan vastaavasti *bad*-loppuiset muodot, esim. prees. *ajabad*, imperf. *ajöbad* (SUST 86 s. 307).

Yleisesti otaksutaan, että *vat, vät* (vepsE *bad*) -loppuiset imperfektimuodot ovat jo aikaisin muodostuneet äännelaillisten preesensmuotojen analogian pohjalta, esim. sm. (kirjak.) *juovat* → *joivat*, *elävät* → *elivät*; *vatj. jövad* → *jevivad*, *eläväd* → *eliväd* (VKG s. 77, 91); vepsE *jobad* → *joibad*, *elabad* → *elibad* (LVHA I s. 57; SUST 86 s. 69, 269, 469, 561); vir. Hlj *juavad* → *jevivad*, Plv *jöva* → *jeviva*, Trm *tulevad* → *tulivad*, Puh *tulëva* → *tulliva* (KKI). Tällaisten imperfektimuotojen kehitystä ja leviämistä on edistänyt se, että *vat, vät* -aines (etelävepsässä siis vastaava vahva-asteinen variantti) kokonaisuutena on tajuttu persoonapäätteeksi; sellaisena se on liitetty myös imperfektin ja konditionaalinvartaloon (SKÄL s. 174, 175; SKRK 3. p. s. 204), esim. sm. (kirjak.) *tulisivat*, vepsE *tulışpad* (LVHA I s. 67). Itä- ja Etelä-Viron murteissa on preesensin partisiipin suffiksi levittäytynyt imperfektin partisiippiivartaloonkin, esim. *tulnuvad, ei ölnuvad, jönuva, kadunuva* (EM II s. 21); *sänuve, elänuve* (EM I

Äännelakien ja analogian vuorovaikutusta

s. 210); vrt. myös vepsE *tuynüşpad* 'olisivat tulleet' (LVHA I s. 67).¹

Muutamiin suomen murteisiin ovat levinneet *antävät*-tyyppiset prees. mon. 3. p. muodot, jotka selittyvät äännelaillisten prees. yks. ja mon. 3. p. muotojen kontaminoitumiksi (*antā + antavat = antävät*), ja *antävatten*-tyyppiset prees. mon. 3. p. muodot, joihin on lisäksi kontaminoitunut mon. 2. p. päätte *-tten* (SM III A kartta 103; SM III B s. 185—187).² Murteittain tällaisissa muodoissa esiintyy vartalokonsonantin geminoitumista ja pitkän vokaalin diftongiutumista (kuten vastaavissa yks. 3. p. muodoissakin), esim. *sannövat ~ sannuovat* (LLMÄH I s. 174); *hakävatten ~ hakievatten* (KHMÄH I s. 106).

Preesensmuotojen analogiavaikutuksesta selittyy imperf. mon. 3. p. muodoissakin tavattava vartalokonsonantin geminaatio ja pitkä *i*, esim. *aijjoivat* (vrt. prees. *aijjövövat*), *polttivat*, *näkkivät*, *ollivat* (LLMÄH I s. 175, 176). Tämä ilmiö ei ole kuitenkaan johdonmukainen, esim. *tulivat* (vrt. prees. *tullövat*; LLMÄH I s. 180). *vatten*, *vätten* -loppuisten prees. mon. 3. p. muotojen rinnalla tavataan samanloppuiset, taas preesensmuotoihin perustuvat imperf. mon. 3. p. muodot (SM III B s. 187; KHMÄH I s. 107).

Kaikkien yllä kuvattujen analogiayleistyksien tuloksena syntyi prees. ja imperf. mon. 3. p. muotojen symmetria ja samalla katosi imperf. mon. 3. p. ja yks. 2. p. muotojen äännteellinen identtisyys, joka liittyi äännelaillisiin muotoihin, esim. *joit*, *elit*, *annoit*.

Pitkään vokaaliin loppuvien *antā*-tyyppisten prees. yks. 3. p. muotojen kehittymistä seurasi suomen kaakkoismurteissa, inkeriläismurteissa ja inkerois-kielessäkin vastaavien *antät*-tyyppisten mon. 3. p. muotojen synty. Lauri Kettunen pitää mainittuja prees. mon. 3. p. muotoja sekamuodosteena *antā*-tyyppisestä prees. yks. 3. p. muodosta ja kontaminaatioon perustuvasta *antävät*-tyyppisestä prees. mon. 3. p. muodosta (SM III B s. 187). Tällainen kehitys on kuitenkin ajateltavissa ainoastaan suomen murteissa. *antät*-tyyppisten muo-

¹ Karjalan kielessä yleisesti, enimmäkseen myös lyydiläismurteissa sekä äänis- ja keskivepsässä käytetään prees. ja imperf. mon. 3. p. muotojen asemesta passiivimuotoja (KVM s. 54, 55; TVKK s. 214; TAK s. 169; LMÄH I s. 137; SVJa s. 734, 735). Jossain määrin tavataan passiivimuotoja prees. ja imperf. mon. 3. p. muotojen asemesta myös suomen murteissa, vatjassa ja inkerois kielessä (SM II s. 166; LLMÄH I s. 182, 183; VKG s. 75; ID s. 122; ks. myös Suomi 104: 4 s. 1—34; Verba docent s. 327—329).

Kuujärven lyydiläismurteessa rajoittuu *ba(d)*-loppuisten muotojen käyttö tavallisessa verbintaivutuksessa vain harvoihin tapauksiin (kuten äänisvepsässäkin), esim. prees. *tunoba*, *mänoba*, *lähtoba*. Merkillistä on että refleksiivitaivutuksessa on *ba(d)*-aines samanaikaisesti yleistynyt kaikkiin monikon persoonamuotoihin preesensissä (myös kieltomuotoihin), imperfektissä, konditionaalien preesensissä ja imperfektissä; tällöin se on liittynyt refleksiivitunnukseen *-že- ~ -ze-*. Esim.: imperf. *pežimuožeba(d)* 'peseydymme', *pežituožeba* 'peseyditte', *pežihežeba* 'peseytyivät' (LMÄH I s. 138). Tämä ilmiö osoittaa, että kyseinen aines on erittäin ekspansiivi ja voi helposti levitä muodosta tai muotoryhmästä toiseen.

² Lauri Kettunen on tavannut sellaisiakin prees. mon. 3. p. muotoja, kuin *süöpvät*, *süöpvätten* (SM III B s. 16).

Merle Leppik

tojen syntyä on ilmeisesti edistänyt myös se seikka, että useimmissa suomen murteissa saattavat prees. yks. 3. p. muodot esiintyä mon. 3. p. funktiossa, esim. *hīret süöp, lehet kuivā* (LLMÄH I s. 183; ks. myös SM III B s. 16, 185; SKÄL s. 175; ISMÄH s. 94; KHMÄH I s. 106; LYSMÄH I s. 182—184). R. E. Nirvi pitää mahdollisena, että tämä ilmiö on aikaisemmin ollut ominainen Kannaksen murteillekin (Suomi 104: 4 s. 21).

Martti Rapola on selittänyt *antät*-tyyppisten muotojen syntyä äännelaillisten imperfektimuotojen analogialla (SKÄL s. 175). Tuntuu uskottavalta esimerkiksi seuraava kehitys:

seisoi : *seisoi*t
 ↓
seisoo : *seisovat* > *seisoot*

Mutta kaikki imperf. mon. 3. p. muodot eivät ole pysyneet äännelaillisina. Näissä muodoissa ilmenevät äänteelliset muutokset viittaavat puolestaan vastaavien preesensmuotojen analogiaan. Esim.:

antoi : *annoit* > *antoi*t
 ↓ ↙
antā : *antavat* > *antāt*

Aimo Turunen ja Heikki Leskinen pitävät tärkeänä prees. yks. ja mon. 3. p. muotojen symmetriaa, esim. itäisissä savolaismurteissa *antā* : *antāt, kūsellō* : *kūsellōt*, vrt. *süöpi* : *süövät, ilikamōipi* : *ilikamoivat* (ISMÄH s. 92, 93); Luoteis-Laatokan murteissa *antoa* : *antoat, ottoa* : *ottoat*, vrt. *uip* : *uivat, makkoa(p)* : *makkoa(va)t, haravoip* : *haravoivat* (LLMÄH I s. 182). Samanlainen symmetria on ominaista inkerroiskielellekin, esim. Hevaan murteessa *lukkō* : *lukkōD, magajā* : *magajāD*, vrt. *sāb* ~ *sābi* : *sāvad* (SLSK s. 171; ID s. 117, 118, 122).

Merkille pantavaa on, että prees. yks. ja mon. 3. p. muotojen symmetria ilmenee kaikissa niissä itämerensuomalaisissa kielissä ja murteissa, joissa prees. yks. 3. p. muotojen lopussa on yleistynyt klusiili. Esim. vatj. *jōB* : *jōvad, lugeB* : *lukevāD, makāB* : *makāvāD* (VKG s. 91, 97); vir. (kirjak.) *joob* : *joovad, loeb* : *loevad, magab* : *magavad*; liiv. *sōB* : *sōbāD, lugūB* : *lu'ggābāD, taŕpāB* : *taŕpābāD* (HLLF s. 78); vepsE *job* : *jobad, elab* : *elabad* (LVHA I s. 57; SUST 86 s. 104, 269, 316).

Eräissä suomen murteissakin ovat *vat, vāt* -loppuisten prees. mon. 3. p. muotojen rinnalle yleistyneet *p(i)*-loppuiset prees. yks. 3. p. muodot, joita voisi pitää vastakkaisuuntaisen symmetrian ilmiönä, esim. *sāpi, maksāpi, kertōpi, oksentāpi* (ÄTTM s. 108); *kāūp, alkāp, tullūōp, salamoip* (LLMÄH I

Äännelakien ja analogian vuorovaikutusta

s. 173; ks. myös SM III B s. 16). (Pitkä vokaali muodoissa *maksäpi*, *kertöpi*, *alkäp*, *tullüöp* osoittaa, että *p(i)*-loppu on sekundaari.)

Näin ollen puuttuvat sellaiset asymmetriatapaukset, joissa *antät*-tyyppiset prees. mon. 3. p. muodot olisivat kehittyneet *p(i)*, *B(i)* -loppuisten yks. 3. p. muotojen rinnalle.³ Mutta toisenlainen asymmetria tavataan suomen länsimurteissa ja kirjakielessäkin, samoin viron koillismurteessa ja muutamissa Etelä-Viron murteissa, joissa pitkään vokaaliin loppuvien prees. yks. 3. p. muotojen rinnalla ovat säilyneet *va(t)*, *vä(t)* -loppuiset mon. 3. p. muodot. Esim. sm. (kirjak.) *saa* : *saavat*, *lukee* : *lukevat* (ks. myös SM III A kartta 4 ja 103; SM III B s. 15—17, 185—186; LYSMÄH I s. 181—184); virE *sá* : *säve*, *luGē* : *luGēva'* (EM I s. 49, SLSK s. 178).

Todennäköisesti ovat *antät*-tyyppisten prees. mon. 3. p. muotojen syntyyn vaikuttaneet imperf. mon. 3. p. muotojen analogia ja prees. yks. 3. p. muodosta lähtevä symmetria tasaveroisina tekijöinä.

Kielissä ja murteissa, joissa tavataan *antät*-tyyppisiä prees. mon. 3. p. muotoja, on prees. yks. ja mon. 3. p. muotojen keskinäiseen suhteeseen perustuva rinnakkaisanalogia edistänyt tavallisesti myös vastaavien imperfektimuotojen syntyä: *antä* : *antät* → *antoi* : *antoi*. *antoi*-tyyppiset imperf. mon. 3. p. muodot ovat levinneet Kannaksen murteista Säkkijärvelle asti, paikoin savolaismurteidenkin alueelle (SM III B s. 188, 366). Tällaisia muotoja tavataan myös Inkerin äyrämöis- ja savakkomurteissa (SM II s. 193; ÄMÄH s. 72) ja inkerois kielessä, paitsi Ala-Laukaan murretta (ID s. 126—127).

Jos tällaisen kehityksen alaisiksi joutuivat äännelailliset imperf. mon. 3. p. muodot, niin ennallaan säilyivät ne muodot, jotka osoittautuivat äänneasultaan sopiviksi muodostuneeseen systeemiin, esim. Kannaksen murteissa *seisoit*, *kasvoit*, *nauroit*, *külüit* (ÄMÄH s. 69, 72, 105, 165); inkerois kielessä *lauloid*, *kaivoid*, *maksoid*, *ulvoid* (ID s. 126). Muut äännelailliset imperf. mon. 3. p. muodot alistuivat vastaavien preesensmuotojen analogiaan. Siitä ovat todisteena vartalon vahva-asteisuus, vartalokonsonantin geminaatio ja pitkä *i* sananloppuisen konsonantin edessä. Esim.: Kannaksen murteissa *antoi*, *tahtoi*, *loppuit*, *joutuit*, *istuit*, *ottit*, *süöttit*, *särkit*, *iskit*, *ostit*, *külpit*, *sannoit*, *assuit*, *näkküit*, *tullit*, *mäinüt*, *lämmittellit*, *kuivit*, *poinüt*, *makasit*, *irvailit* (ÄMÄH s. 61—189); inkerois kielessä *antoid*, *mahtoid*, *jähtüid*, *ottid*, *soittid*, *rättoid*, *palloid*, *tekkid*, *pannid*, *ollid*, *kirjuttid*, *varastid*, *ombelid*, *jöksendellid* (ID s. 126). Tällöinkin on analogiapohjaisten imperf. mon. 3. p. muotojen syntyyn voinut jossain

³ Viron saarimurteissa ovat kuitenkin *B*-loppuisten prees. yks. 3. p. muotojen rinnalle myöhemmin muodostuneet sellaiset prees. mon. 3. p. muodot kuin *tuläd* (< *tulavad*), *nägäd*, *teGäd*, *panäd*, jotka ilmeisesti perustuvat vastaavien imperfektimuotojen analogiaan, vrt. *tulid*, *nägid*, *tegid*, *panid* (KKI; ks. myös EKÄH 3. p. s. 85). Tällöin on siis imperf. mon. 3. p. muotojen analogia tuhonnut prees. yks. ja mon. 3. p. muotojen symmetrian.

Merle Leppik

määrin vaikuttaa pyrkimys eriyttää imperf. mon. 3. p. ja yks. 2. p. muodot.

Murteissa, joissa *vat, vät* -aines oli jo aiemmin yleistynyt kaikkiin imperf. mon. 3. p. muotoihin, ei ole mahdotonta rinnakkaiskehitys preesensin ja imperfektin muodoissa: *antavat* → *antät* — *antoivat* → *antoit*. Heikki Leskinen on viitannut tämänkaltaiseen mahdollisuuteen suomen kaakkoismurteiden osalta (LLMÄH I s. 182). Hänen käsitystään tukee se, että tällä murrealueella voi tavata kummankintyyppisiä muotoja, vaikka vallitsevana on muototyyppi *antä* — *antoit*. Ylä-Vuoksen murteisiin ovat levinneet sellaisetkin imperf. mon. 3. p. muodot kuin *käit, löit, jäit, sait, voit* (LLMÄH I s. 179), jotka ilmeisesti periytyvät aiemmista muodoista *käivät, löivät* jne.

Aimo Turunen pitää mahdollisena myös päinvastaista kehitystä: *vat, vät* -loppuisten muotojen sekundaaria yleistymistä esim. sydänsavolaisissa murteissa niiden muotojen vaikutuksesta, jotka olivat pysyneet näissä murteissa *vat, vät* -loppuisina, esim. *juovat* — *joivat* (ISMÄH s. 93).

Leskisen ja Turusen otaksujen mukaan voi näin ollen yhdentyyppinen symmetria vaihtua toisentyypiseen symmetriaan.

Kaikkien edellä kuvattujen analogiakehityksien tuloksena on muodostunut kaksi symmetrian peruslinjaa:

I a)	<i>antavat</i> — <i>anto(i)vat</i>
<i>ottavat</i> — <i>ottivat</i>	}	suomen murteissa ja kirjakielessä
	<i>antavad</i> — <i>antevad</i>
<i>veṭṭavad</i> — <i>veṭṭivad</i>	}	vatjan kielessä
	<i>añṇavad</i> — <i>añṇivad</i>
<i>veṭṭivad</i> — <i>veṭṭivad</i>	} ~	viron murteissa
	<i>andabad</i> — <i>andōbad</i>
<i>otabad</i> — <i>otībad</i>	}	etelävepsässä
b)	<i>antāvat</i> ~ <i>antoavat</i> — <i>anto(i)vat</i>
<i>ottāvat</i> ~ <i>ottoavat</i> — <i>ottivat</i> ~ <i>ottivat</i>	}	suomen murteissa
II	<i>antät</i> ~ <i>antoat</i> — <i>antoit</i>
<i>ottät</i> ~ <i>ottoat</i> — <i>ottit</i>	}	suomen murteissa
	<i>antäd</i> — <i>antoid</i>
<i>ottäd</i> — <i>ottid</i>	}	inkeroiskielessä

Kannattaa huomauttaa, ettei ensimmäisessä eikä toisessakaan symmetria-tyypissä ole kokonaan mahdotonta tiettyjen muotojen äänteellinen identtisyys.

Äännelakien ja analogian vuorovaikutusta

Molemmissa tyypeissä se ilmenee *i*-vartaloisten verbien prees. ja imperf. mon. 3. p. muodoissa, esim. sm. (kirjak.) *uivat*, *oppivat*, *etsivät*; Kannaksen murteissa *kukkūt*, *pürkūt*, *noppit*, *poimūt* (ÄMÄH s. 159, 189, 190). Ensimmäisessä symmetriatyypissä tavataan myös *o*-, *u*-, *ü*-vartaloisten verbien prees. ja imperf. mon. 3. p. muotojen identtisyyttä niissä murteissa, joissa *i* painottoman tavun diftongin toisena komponenttina on kadonnut, esim. *ampuvat* (LLMÄH I s. 176); *nukkuvat*, *kuttuvat*, *vittovat* 'varustivat viitoilla' (KMÄH I s. 297); *kattovat* (OSMÄH I s. 192).⁴ Toisessa symmetriatyypissä esiintyy imperf. yks. 2. p. muotojen ja äännelaillisina säilyneiden imperf. mon. 3. p. muotojen identtisyyttä, esim. *seisoit*, *kasvoit*, *nauroit* (ÄMÄH s. 72, 105, 165).

Asymmetriaa prees. ja imperf. mon. 3. p. muotojen välillä ilmenee ennen kaikkea liivin kielessä, viron länsimurteissa, pohjoisviron keskimurteen alueella ja nykyisessä viron kirjakielessäkin. Esim. liiv. *taḥpābāḍ* — *taḥpist(ā)* ~ *taḥpisti*, *lu'ggābāḍ* — *lugist(ā)* (HLLF s. 78, 79); vir. (kirjak.) *tapavad* — *tapsid*, *loevad* — *lugesid* (myös äännelaillisina säilyneissä muodoissa, kuten *joovad* — *jōid*, *tulevad* — *tulid*).

Liivissä ei imperf. mon. 2. ja 3. p. muotojen identtisyys (*lugist(ā)* 'luitte, lukivat') eikä murteittain tavattava imperf. yks. 2. p. ja mon. 3. p. muotojen identtisyyskään (*lugist* 'luit, lukivat') ole aiheuttanut prees. mon. 3. p. muotojen analogiasta lähtevien imperf. mon. 3. p. muotojen syntyä. Liivin kieli sietää muuten prees. ja imperf. yks. 1. ja 3. p. muotojen identtisyyttäkin, esim. *lugūB* 'luen, lukee', *lugiz* 'luin, luki' (HLLF s. 78, 79).

Viron kirjakielessä ja mainituissa murteissa ilmenee imperf. mon. 3. p. ja yks. 2. p. muotojen identtisyys, esim. vir. (kirjak.) *lugesid* 'luit, lukivat', *tegid* 'teit, tekivät'. Imperfektin tunnuksessa esiintyvä metanalyttinen *-s-* tai vahvan asteen yleistymisen imperfektimuotoihin eivät ole siis poistaneet mainittua, jo äännelaillisista muodoista periytyvää identtisyyttä (vrt. myös *jōid* 'joit, joivat', *tulid* 'tulit, tulivat').

Suomen murteissa tavataan kahdentyyppistä asymmetriaa prees. ja imperf. mon. 3. p. muotojen välillä: 1) *antavat* — *annoit*; 2) *antāt* — *antoiivat*.

Ensimmäisessä tapauksessa lienee kyse äännelaillisten imperf. mon. 3. p. muotojen säilymisestä *vat*, *vāt* -loppuisten preesensmuotojen rinnalla. Tällaiset muodot ovat ominaisia lähinnä suomen lounais- ja länsimurteille; ne ulottuvat Länsipohjaan asti (SM III B s. 187; ÄTTM s. 184, 209).

Toisessa tapauksessa voitaisiin olettaa kahdenlaista kehitystä. Yksi mahdolli-

⁴ Vatjassa on *i*-, *u*-, *ü*-vartaloisten verbien prees. ja imperf. mon. 3. p. muotojen identtisyys vältetty imperfektin *zi*-tunnuksella, esim. *tehtizivad*, *kuttsuzivad*, *tšūsüzivād* (vrt. prees. *tehtivad*, *kuttsuvad*, *tšūsivād*), ja *o*-vartaloisten verbien samojen muotojen identtisyyttä vartalovokaalin muutoksella *o* > *ę* imperfektissä, esim. *takqvad*, vrt. prees. *takovad* (VKG s. 94, 96).

Merle Leppik

suus on, että *vat*, *vät* -loppuiset imperfektimuodot eivät ehtineet syystä tai toisesta mukautua pitkään vokaaliin loppuvien preesensmuotojen analogiaan. Sellainen mahdollisuus olisi ajateltavissa esim. muutamissa eteläsavolaisissa murteissa, vrt. toisaalta Puumalassa *antät* — *antoit* (SM III B s. 186, 188). Toinen mahdollisuus on se, että tällaisissa murteissa oli aikaisemmin toteutunut rinnakkaiskehitys *antavat* → *antät* — *antoivat* → *antoit*, mutta sen jälkeen palautuivat *antoivat*-tyyppiset imperfektimuodot. Sekundaarien *vat*, *vät* -loppuisten imperfektimuotojen syntyä *antät*-tyyppisten preesensmuotojen rinnalle on voinut edistää naapurimurteiden vaikutus, jos niissä vallitsi muototyyppi *antavat* — *antoivat*. Murteen sisäisenä tekijänä tätä kehitystä ovat tukeneet sellaiset imperfektimuodot kuin *joiivat*, *haravoivat*. Tämä toisena kuvattu kehitysmahdollisuus olisi kyseessä esim. Ala-Laukaan inkerois- ja suomalaismurteissa, joissa *antät*-tyyppisten preesensmuotojen rinnalla esiintyvät *antoivat*-tyyppiset imperfektimuodot ilmeisesti selittyvät vatjan vaikutuksesta (ID s. 127; IKM s. 39). *antoivat*-tyyppisten imperfektimuotojen palautusta tai säilymistä on todennäköisesti edistänyt myös muutamien imperf. mon. 3. p. muotojen ja yks. 2. p. muotojen eriyttämisen tarve, joka on voinut osoittautua preesens- ja imperfektimuotojen symmetriaa olennaisemmaksi.

Edellä esitetystä selviää, että systeemipakko tai tiettyjen taivutusmuotojen eriyttämisen tarve on aiheuttanut ei vain murteensisäisiä analogiakehityksiä vaan myös analogiaphojaisten taivutusmuotojen leviämistä kielestä tai murteesta toiseen. Samanlaisia ekspansiiveja analogiailmiöitä tavataan nominintaivutuksessakin, esim. *loi*, *loi* -vartaloiset monikkomuodot.

LÄHTEET JA LYHENTEET

- EKÄH 3. p.** = LAURI KETTUNEN Eestin kielen äännehistoria. Kolmas painos. SKST 156, Helsinki 1962.
EM I = SALME TANNING Mulgi murdetekstid. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut, Tallinn 1961.
EM II = MARI MUST Keskmurde tekstid. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut, Tallinn 1965.
EM III = HELLA KEEM Tartu murde tekstid. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut, Tallinn 1966.
Hlj = Haljala.
HLLF = LAURI KETTUNEN Hauptzüge der livischen Laut- und Formengeschichte. Helsinki 1947.
ID = ARVO LAANEST Ižorskije dialektu. Lingvogeografitšeskoje issledovanije. Akademija nauk Estonskoi SSR, Institut jazyka i literatury, Tallinn 1966.
IKM = MERLE LEPPIK Ingerisooime kurgola murde fonoloogilise süsteemi kujunemine. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut, Tallinn 1975.
ISMÄH = AIMO TURUNEN Itäisten savolaismurteiden äännehistoria. SKST 253, Helsinki 1959.
KHMÄH I = EEVA LINDÉN Kaakkois-Hämeen murteiden äännehistoria I. SKST 219, Helsinki 1942.

Äännelakien ja analogian vuorovaikutusta

- KKI = Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituutin kokoelmat.
 KMÄH I = ALPO RÄISÄNEN Kainuun murteiden äännehistoria I. SKST 307, Helsinki 1972.
 KVM = PAULA PALMEOS Karjala Valdai murrak. Eesti NSV Teaduste Akadeemia: Emakeele Seltsi Toimetised Nr. 5, Tallinn 1962.
 LLMÄH I = HEIKKI LESKINEN Luoteis-Laatokan murteiden äännehistoria I. SKST 275, Helsinki 1963.
 LMÄH I = AIMO TURUNEN Lyydiläismurteiden äännehistoria I. SUST 89, Helsinki 1946.
 LVHA I = LAURI KETTUNEN Lõunavepsa häälik-ajalugu I. ACUD II:2, Tartu 1922.
 LYSMÄH I = PERTTI VIRTARANTA Länsiyläsatakuntalaisten murteiden äännehistoria I. SKST 230, Helsinki 1946.
 OSMÄH I = MATTI PÄÄKKÖNEN Oulun seudun murteen äännehistoria I. SKST 289, Helsinki 1971.
 Plv = Pölva.
 Puh = Puhja.
 SKRK 3. p. = LAURI HAKULINEN Suomen kielen rakenne ja kehitys. Kolmas, korjattu ja lisätty painos, Helsinki—Keuruu 1968.
 SKÄL = MARTTI RAPOLA Suomen kielen äännehistorian luennot. SKST 283, Helsinki 1966.
 SLSK = ARVO LAANEST Sissejuhatus läänemeresoome keeltesse. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut, Tallinn 1975.
 SM II = LAURI KETTUNEN Suomen murteet II: murrealueet. SKST 188, Helsinki 1930.
 SM III A = LAURI KETTUNEN Suomen murteet III A: murrekartasto. SKST 188, Helsinki 1940.
 SM III B = LAURI KETTUNEN Suomen murteet III B: selityksiä murrekartastoon. SKST 188, Helsinki 1940.
 Suomi 104: 4 = R. E. NIRVI Passiivimuotojen aktiivistumisesta. — Suomi 104: 4, 1947.
 SUST 86 = LAURI KETTUNEN Vepsän murteiden lauseopillinen tutkimus. SUST 70, Helsinki 1943.
 SVJa = M. I. ZAITSEVA — M. I. MULLONEN, Slovar' vepsskogo jazyka, Leningrad 1972.
 TAK = ARVID GENETZ Tutkimus Aunuksen kielestä. — Suomi II 17: 1. [1885.]
 Trm = Torma.
 TVKK = ARVID GENETZ Tutkimus Venäjän Karjalan kielestä. — Suomi II 14: 1. [1881.]
 Verba docent = HEIKKI LESKINEN Passiivin käytöstä monikon 3. persoonan funktiossa. — Verba docent, SKST 263, Helsinki 1959, s. 327—329.
 VKG = PAUL ARISTE Vadja keele grammatika. Nõukogude soome-ugri teadused 9, Tartu 1948.
 ÄMÄH = VEIKKO RUOPPILA Äyrämöismurteiden äännehistoria. SKST 245, Helsinki 1955.
 ÄTTM = Martti AIRILA Äännehistoriallinen tutkimus Tornion murteesta. — Suomi IV 12: 1. [1912.]

Zur Verflechtung lautgesetzlicher und analoger Erscheinungen

Merle Leppik (Tallinn)

In einigen ostseefinnischen Sprachen sind die lautgesetzlichen und analogen Erscheinungen in den Flexionsformen des Verbs und Nomens untereinander eng verflochten. Die Bildung der auf Analogie aufbauenden Formen ist hauptsächlich durch den Systemzwang und das Unterscheidungsstreben der lautidentischen Formen hervorgerufen worden. Im vorliegenden Artikel wird die Analogie-Entwicklung betrachtet, die in den Präsens- und Imperfektformen der 3. Person Plural sichtbar wird.

In den meisten finnischen Dialekten wie auch in der Schriftsprache treten auf *-vat*, *-vät* endende Präsens- und Imperfektformen der 3. Pers. Pl. auf. Solche Formen sind ebenfalls im Wotischen sowie in vielen estnischen Dialekten charakteristisch und waren auch der estnischen Schriftsprache in den Jahren 1872–1910 eigen. Im südwestlichen Dialekt sind die entsprechenden Formen mit der Endung *-bad* vorhanden. Die auf *-vat*, *-vät* (ebenso auf das südwestliche *-bad*) endenden Imperfektformen sind, wie allgemein angenommen wird, schon frühzeitig analog zu den lautgesetzlichen Präsensformen gebildet worden.

Mit der Bildung der Präsensformen der 3. Pers. Sing. des *antā*-Typs wurde in einer Reihe finnischer Dialekte und auch im Englischen die Entstehung der entsprechenden Formen der 3. Pers. Pl. des *antāt*-Typs begleitet. Bei der Bildung der letztgenannten Formen hatten die Analogie der lautgesetzlichen Imperfektformen der 3. Pers. Pl. und die aus den Präsensformen der 3. Pers. Sing. entspringende Symmetrie einen wesentlichen Anteil. Ein gewisses Übergangsstadium können in den finnischen Dialekten die Kontaminationsformen des Präsens der 3. Pers. Pl. des *antāvat*-Typs gebildet haben.

In Sprachen und Dialekten, wo die Präsensformen der 3. Pers. Pl. des *antāt*-Typs auftreten, hat die aus dem Verhältnis zwischen den Präsensformen der 3. Pers. Sing. und Pl. entspringende Parallelanalogie auch die Bildung der entsprechenden Imperfektformen der 3. Pers. Pl. be-

günstigt: *antā* : *antāt* — *antoi* : *antoit*. Bei einer solchen Entwicklung blieben von den lautgesetzlichen Imperfektformen der 3. Pers. Pl. jene ohne Veränderung erhalten, die lautgesetzlich dem ausgebildeten System gemäss waren. Die übrigen lautgesetzlichen Imperfektformen der 3. Pers. Pl. ordneten sich der Analogie der entsprechenden Präsensformen unter, worauf die starke Stufe des Stammes, die Gemination des Stammkonsonanten und das dem wortauslautenden Klusil vorausgehende lange *i* hindeuten.

In den Dialekten, wo sich die Endung *-vat*, *-vät* schon früher in allen Imperfektformen der 3. Pers. Pl. durchgesetzt hat, sind Parallelentwicklungen in den Präsens- und Imperfektformen nicht ausgeschlossen: *antavat* : *antāt* — *antoiwat* : *antoit*. In den Dialekten hat man auch die entgegengesetzte Richtung der Entwicklung für möglich gehalten. Folglich konnte die Symmetrie eines Typs durch die eines anderen Typs ersetzt werden.

Die Entwicklung der analogen Imperfektformen der 3. Pers. Pl. des *antoiwat*- und *antoit*-Typs schuf die Symmetrie der Präsens- und Imperfektformen der 3. Pers. Pl. und hat die Lautidentität der Imperfektformen der 3. Pers. Pl. und 2. Pers. Sing. — völlig oder teilweise — abgeschafft, jedoch blieb bei beiden Typen die Möglichkeit des lautlichen Zusammenfalls gewisser Flexionsformen erhalten.

Die Asymmetrie zwischen den Präsens- und Imperfektformen der 3. Pers. Pl. ist vor allem im Livischen, in den estnischen Westmundarten und im westlichen Bereich der nordestnischen Zentralmundarten ersichtlich sowie auch in der heutigen estnischen Schriftsprache. In den finnischen Dialekten begegnet man zwei Typen der Asymmetrie: 1. *antavat* — *annoit*; 2. *antāt* — *antoiwat*. Im ersten Fall handelt es sich um die Erhaltung der lautgesetzlichen Formen. Im zweiten Fall erklärt sich das Auftreten der auf *-vat*, *-vät* endenden Imperfektformen der 3. Pers. Pl. sowohl durch innermundartliche Faktoren wie auch durch den Einfluss der Nachbarmundarten.